

ДЕМБІЦЬКА С. Л.,
кандидат юридичних наук, асистент
кафедри цивільного права та процесу
(Навчально-науковий
інститут права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»)

УДК 342.97:352(477)

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРИМУС ЯК ВИД ДЕРЖАВНОГО ПРИМУСУ

Здійснено порівняльно-правовий аналіз теоретичних положень щодо примусу – державного примусу та його різновиду – адміністративного примусу, розглянуті основні характерні ознаки державного та адміністративного примусу. З'ясовується суть адміністративного примусу, його особливості. Розглядаються проблеми застосування адміністративного примусу, який є невід'ємною складовою системи методів державного управління суспільством.

Ключові слова: примус, державний примус, адміністративний примус, адміністративно-примусові заходи.

Осуществлено сравнительно-правовой анализ теоретических положений о принуждении – государственном принуждении и его разновидностях – административном принуждении, рассмотрены основные характерные признаки государственного и административного принуждения. Выясняется суть административного принуждения, его особенности. Рассматриваются проблемы применения административного принуждения, которое является неотъемлемой составляющей системы методов государственного управления обществом.

Ключевые слова: принуждение, государственное принуждение, административное принуждение, административно-принудительные меры.

Carried out comparative legal analysis of theoretical provisions regarding coercion of state coercion and its variants – administrative coercion, are considered essential characteristics of state and administrative enforcement. With a view to the essence of administrative coercion. Considers problems of application of administrative coercion, which is an integral part of system of methods of state management of society.

Key words: coercion, state coercion, administrative coercion, administrative coercive measures.

Вступ. Невід'ємною складовою системи методів державного управління суспільством є метод примусу, що належить до найжорсткіших засобів впливу. Саме тому посадові особи органів управління застосовують примус, як правило, у поєднанні з іншими управлінськими прийомами. Авторитарність цього методу незаперечна, проте нині немає жодної держави, яка б не використовувала його, як найнеобхідніший засіб управління своїми справами. Однією із найважливіших функцій державного примусу – правоохоронна, яка полягає в локалізації, нейтралізації та недопущенні правопорушень. Дослідженням класифікації адміністративного примусу займалися у своїх працях такі відомі науковці-адміністративісти, як В. Авер'янов, Д. Бахрах, Ю. Битяк, М. Коваль, Т. Коломоець, А. Комзюк, С. Стеценко, В. Шкарупа та ін.

Постановка завдання. Мета роботи полягає у дослідженні адміністративного примусу як виду державного примусу, аналізі доктринальних підходів розуміння адміністративного примусу, визначення поняття адміністративного примусу, з'ясуванні підстав та порядку застосування державою необхідних методів управління на порушників у разі недотримання загальнообов'язкових правил поведінки та правових норм.

Результати дослідження. Державна влада являє собою публічно-політичні, вольові (керівництво–підкорення) відносини, що утворюються між державним апаратом і суб'єктами політичної системи суспільства на підґрунті правових норм із спіранням, у разі потреби, на державний примус. Державна влада відносно самостійна і складає основу функціонування державного апарату [1, с. 34].

У різних суспільствах і державах характеристика влади відрізняється: в одних «керівництво» з боку держави означає пряме насильство, в інших – прихований примус, у третіх – організацію і переконання. Має місце й поєднання різних засобів здійснення державної волі. Якщо існує панування, систематичне насильство, примус – влада антидемократична, якщо є переконання, авторитет, служіння суспільству – влада демократична [2, с. 138].

Поведінка людини завжди пов'язана з її ціннісними установками, визначається як правосвідомістю, так і правовими нормами. Засобами забезпечення правового порядку в державі є правосвідомість громадян і примус. Крайньою і найбільш жорсткою формою примусу є насильство. Насильство – це «застосування загрози або загроза її застосування» [3, с. 408].

Вирішення проблеми примусу і насильства залежить від багатьох чинників. Держава повинна і застосовувати примус, і перешкоджати його неправомірному застосуванню. Під правом примусу, зазвичай, розуміють юридично забезпечену можливість застосовувати примусові заходи. Межі примусу, умови його застосування, правові відносини, що при цьому виникають, визначаються нормативно-правовими актами держави [4, с. 104].

Для всебічного розгляду правової природи адміністративного примусу варто дослідити доктринальні підходи визначення «адміністративного примусу» та «державного примусу».

Адміністративний примус завжди відрізнявся серед інших видів державного примусу питомою вагою, високою мобільністю і здатністю адаптуватися до конкретних умов і потреб держави та права, що й зумовлювало підвищену зацікавленість учених-адміністративістів до поглибленого вивчення його потенціалу. Ще у XIX ст. І. Тарасов та І. Андріївський трактували його, як крайній захід, наданий виконавчій владі для застосування його у своїй діяльності [5, с. 94].

У роботах науковців першої половини XX ст. адміністративний примус розглядався, як різновид державно-правового примусу, використання якого було пов'язано з протиправними, антигромадськими діями. О. Якуба визначала його як примус, що застосовується безпосередньо уповноваженими на те органами державного управління або громадськими організаціями у формі адміністративних стягнень або в інших заходах адміністративного впливу [6, с. 157].

Радянські вчені, зокрема І. Самошенко та М. Фарукшин підкреслюють, що примус, виражений у санкціях, здійснюється у межах правоохоронних відносин і є реакцією держави на неправомірну поведінку учасників суспільних відносин, виступаючи завжди як державний примус до виконання вимог норми права [7, с. 54].

Дослідники адміністративного права незалежної України вважають, що примус – додатковий метод державного управління, психологічний або фізичний вплив державних органів (посадових осіб) на певних осіб із метою змусити їх виконувати приписи правових норм. Державний примус проявляється у двох формах: судовій та адміністративній. Примус ґрунтується на авторитеті держави і силі закону, спрямований на вироблення певних форм поведінки та підтримання суспільної дисципліни [8].

Звертаючись до наукових розробок, вчені, здебільшого, поняття державного примусу вважають, як: владно-примусовий вплив держави в особі уповноважених нею органів на суб'єктів у разі скоєння ними правопорушень [9, с. 304]; певного роду примусові заходи, що застосовуються на підставі юридичних норм і у зв'язку з їх порушенням, з метою схилити правопорушника дотримуватися державно-владних приписів [10, с. 74].

Ми погоджуємось із думкою А. Іванського, який визначає державний примус, як метод впливу держави на суб'єктів правових відносин, що застосовується державними органами відповідно до їхньої компетенції, незалежно від волі та бажання суб'єктів, з метою забезпечення захисту прав, правопорядку й безпеки стосовно особи, яка вчинила правопорушення [11, с. 10].

Державний примус єдиний, який може застосовуватися від імені всього суспільства до будь-яких осіб, що перебувають на території держави, а також включає заходи, які не можуть використовувати інші соціальні суб'єкти. Такі заходи є саме примусовими, тобто вони реалізуються незалежно від волі та бажання відповідних об'єктів. Водночас у сучасній державі, що характеризується як правова, будь-яка діяльність, що здійснюється від її імені, а особливо діяльність щодо застосування примусу, має бути чітко і повно врегульована правом, ґрунтуватися на неухильному додержанні його приписів [12, с. 64].

Подальший розгляд цього поняття характеризується деталізацією мети застосування примусу та форм його прояву. Так, Г. Забарний визначає адміністративний примус, як засіб забезпечення й охорони правопорядку у сфері державного управління, який виконує каральну роль і полягає у психічному, матеріальному або фізичному впливі на свідомість і поведінку людей [13, с. 90].

На думку Ю. Битяка, В. Зуй, А. Комзюка – це система заходів психічного або фізичного впливу на свідомість і поведінку людей з метою досягнення чіткого виконання встановлених обов'язків, розвитку суспільних відносин у рамках закону, забезпечення правопорядку й законності [14, с. 14].

Такий погляд на вищезгадане поняття підтверджує поділ адміністративно-примусових заходів на заходи фізичного та психічного (психологічного) впливу. В юридичній науці склалася й інша класифікація заходів адміністративного примусу: 1) за строком дії – ті, що застосовуються шляхом виконання певних разових дій і не пов'язані зі строком, і такі, що характеризуються тривалістю дії; 2) залежно від особи, щодо якої здійснюються, застосовуються, або, іншими словами, від об'єкту впливу, виділяють заходи, які застосовуються до юридичних осіб, до фізичних осіб, а також змішані;

3) залежно від мети застосування адміністративно-правової норми виділяються такі заходи: адміністративні стягнення, що застосовувалися при притягненні особи до адміністративної відповідальності, як покарання особи; заходи адміністративного припинення відповідного правопорушення; заходи процесуального примусу, які забезпечують можливість визначення факту правопорушення, встановлення особи правопорушника та збирання всіх необхідних відомостей про вчинений проступок і складення відповідних процесуальних документів; відновлювальні заходи для поновлення правопорядку; заходи адміністративно-примусові, що застосовуються з метою припинення правопорушень; 4) залежно від наявності адміністративно-правової санкції всі заходи адміністративного примусу поділяють на: адміністративні стягнення та інші заходи, які називають по-різному, а саме: заходи адміністративного забезпечення, адміністративно-правові заходи соціального примусу, заходи припинення, які фактично мали примусову природу, але були позбавлені характеру покарання [15, с. 266].

Крім того, засоби примусу поділяють на юридичні санкції, тобто державно-примусові заходи, що є реакцією держави на протиправну поведінку конкретної особи, та державно-необхідні, профілактичні та превентивні засоби примусу [16, с. 30].

Отже, адміністративний примус є одним із видів державного примусу. Йому притаманні риси, суть яких зводиться до використання державними органами, а в окремих випадках і громадськими об'єднаннями засобів примусового характеру з метою забезпечення належної поведінки людей. Водночас адміністративний примус має низку характерних особливостей, які дозволяють відрізнити його від громадського і судового примусу. Такими особливостями є те, що:

– адміністративний примус використовують у державному управлінні для охорони суспільних відносин, що виникають у цій сфері державної діяльності;

– механізм правового регулювання адміністративного примусу встановлює підстави й порядок застосування відповідних примусових заходів;

– застосування адміністративного примусу – це результат реалізації державно-владних повноважень органів державного управління, і лише у виключних, встановлених законодавством випадках такі засоби можуть застосовувати суди (судді);

– адміністративний примус використовують для: а) запобігання вчиненню правопорушень; б) припинення адміністративних проступків; в) притягнення до адміністративної відповідальності [17, с. 163–164].

На відміну від інших різновидів державно-правового примусу, для яких єдина підстава – протиправне діяння, то для адміністративно-правового примусу характерним, окрім традиційних підстав застосування адміністративних правопорушень, є настання особливих умов, передбачених у законодавстві, за наявності яких примусові заходи використовуються для попередження виникнення шкідливих наслідків, їх локалізації, що передбачає й специфіку мети застосування адміністративно-примусових заходів припинення правопорушень [18, с. 11].

Таким чином, незважаючи на багатоманітність тлумачень поняття адміністративний примус, у науковій літературі спостерігається ще багато термінологічної плутанини, яка негативно впливає на адміністративно-правову доктрину. Адміністративний примус ототожнюють з адміністративною відповідальністю, адміністративним впливом, адміністративними санкціями тощо. Ми вважаємо це помилковим. Тому назріла необхідність чіткого розмежування зазначених понять, оскільки це необхідно для правильного розуміння адміністративного примусу. Так, адміністративний вплив є лише одним із спонукань, мотивів поведінки, що діють стихійно, вони не включають моменту усвідомлення [19, с. 131].

Водночас не потрібно ототожнювати адміністративний примус та адміністративну відповідальність, остання – це різновид юридичної відповідальності, відносини, які виникають між органами виконавчої влади й фізичними та юридичними особами з приводу вчинення ними передбачених законодавством протиправних діянь, і які полягають у застосуванні до винних осіб відповідних стягнень [20, с. 34].

Визначення адміністративного примусу трактується через поняття засобів впливу, які застосовуються до певних об'єктів, тобто, адміністративний примус є, в першу чергу, впливом, причому різним за характером: моральним, майновим, особистісним, організаційним [21, с. 69].

Основними вимогами до права примусової влади визнавалися:

– межі примусу залежать не від значення того, що має бути виконане, а від роду і міри протидії;

– примус має місце тільки там, де є протидія, а тому зупиняється із зупиненням протидії;

– форми примусу можуть передбачатися тільки законом;

– сила примусу має бути пропорційна протидії, а тому має йти послідовно від нижчих до вищих заходів доти, поки не буде зламано спротив;

– законність застосування примусових заходів має підлягати судовому контролю за скаргами потерпілих осіб [22, с. 309].

Примус – це метод вольового забезпечення виконання юридичними та фізичними особами відповідної дії або утримання від неї. Заходи адміністративного впливу застосовуються для охорони відповідних юридичних відносин. Заходи примусу, які застосовуються щодо громадськості і виконують функції з охорони правопорядку, різноманітні і передбачають заходи як психічного, так і фізичного впливу [23, с. 213].

Необхідно відзначити, що заходи адміністративного примусу спрямовані на: запобігання різного роду антигромадських проявів, недопущення виникнення певної протиправної ситуації, припинення розпочатого або вже вчиненого протиправного діяння та забезпечення провадження у справах про адміністративні проступки, покарання осіб, які вчинили правопорушення [24, с. 117].

Адміністративно-запобіжні заходи в системі адміністративного примусу відіграють значну роль у забезпеченні правопорядку та громадської безпеки, мають чітку профілактичну спрямованість, орієнтовані на захист інтересів громадської безпеки, на недопущення вчинення правопорушень. Адміністративно-запобіжні заходи передбачають у встановлених законом випадках застосування обмежень до громадян та організацій, і в цьому виявляється їх примусовий характер, хоча правопорушення при цьому відсутні [25, с. 36].

Примусовий порядок адміністративно-запобіжних заходів полягає в реалізації владних і односторонніх дій з боку компетентних суб'єктів, які не погоджуються з об'єктами управлінської дії, але останні зобов'язані виконати приписи уповноваженої особи, вчинити необхідні дії або утриматися від їх вчинення. У нормах адміністративного права адміністративно-запобіжні заходи виражаються у виді певних зобов'язань, заборон, обмежень, що характеризує їх примусову природу [26, с. 67].

Отже, адміністративний примус є одним із видів державного примусу. Державний примус у демократичній країні характеризується тим, що цей метод здійснення державної влади є допоміжним, застосовується на основі переконання і лише після переконання. Це означає, по-перше, що примус завжди базується на використанні різноманітних заходів виховання, роз'яснення і стимулювання. По-друге, він використовується лише тоді, коли виявляються неефективними відповідні засоби переконання. По-третє, переконання і примус використовуються, як правило, комплексно [27].

Висновок. Примус є одним із атрибутів державної влади. Він є знаряддям забезпечення безумовного виконання приписів правових норм усіма членами суспільства. Примус є авторитарним явищем, але, водночас, необхідним методом для охорони правопорядку, власності, прав та інтересів громадян і організацій, створення нормальних умов для діяльності апарату публічної влади. Державний примус і його складову – адміністративний примус – слід розглядати як одну з невід'ємних складових здійснення державної влади, як її метод. З іншого боку, цей примус – не самоціль, він є наслідком певної поведінки різних соціальних суб'єктів, поведінки, яка відхиляється від правових норм, та становить загрозу відносинам, що цими нормами регулюються і охороняються, та застосовується з метою усунення такої поведінки.

Список використаних джерел:

1. Общая теория права и государства / Под ред. В.В. Лазарева. – М., 2003. – 520 с.
2. Старицька О.О. Основні ознаки соціальної сутності державної влади / О.О. Старицька // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 3 (183). – С. 137–141.
3. Філософський енциклопедичний словник / НАН України; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди; [В.І. Шинкарук (голова редкол.)]. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
4. Тимошенко В.Г. Примус – як мотив поведінки / В.Г. Тимошенко // Право України. – 2007. – № 6. – С. 104–107.
5. Коломоець Т.О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації. – Запоріжжя: Поліграф, 2004. – 404 с.
6. Якуба О.М. Административная ответственность / О.М. Якуба. – Киев: Вища шк., 1975. – 232 с.
7. Самощенко И.С. Ответственность по советскому законодательству / И.С. Самощенко, М.Х. Фарукшин. – М.: Юрид. лит, 1971. – 153 с.
8. Коломоець Т.О. Адміністративне право України: курс лекцій / Т.О. Коломоець. – Запоріжжя: Вид-во ЗНУ, 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sites.znu.edu.ua/lectory/public_files/2009/administrativnepravo.pdf.
9. Орлюк О.П. Фінансове право. Академічний курс: підруч. / О.П. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер. 2010. – 808 с.
10. Емельянов А.С. Финансово-правовая ответственность / А.С. Емельянов, Н.Н. Черногор. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 208 с.
11. Іванський А.Й. Фінансово-правова відповідальність у сучасній Україні: теоретичне дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец.12.00.07

«Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / А.Й. Іванський. – Одеса, 2009. – 36 с.

12. Христинченко Н.П. Правова природа адміністративного примусу / Н.П. Христинченко // Європейські перспективи: науковий журнал. – 2011. – № 2. – Ч. 1. – С. 62–68.

13. Забарний Г.Г. Адміністративне право України: посіб. для підготовки до іспитів / Г.Г. Забарний. – К.: Вид. Паливода А.В. 2001. – 194 с.

14. Битяк Ю.П. Переконавання і примус у державному управлінні. Адміністративна відповідальність: Конспект лекцій / Ю.П. Битяк, В.В. Зуй, А.Т. Комзюк. – Х.: Харків. юрид. акад. – 1994. – 34 с.

15. Павлюх О.А. Правова природа адміністративного примусу та його місце в діяльності органів державної податкової служби України // Держава і право. Вип. 48. – С. 263–269.

16. Базылев Б.Т. Социальное назначение государственного принуждения в обществе // Правоведение. – 1968. – № 5. – С. 30.

17. Адміністративне право України: підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Гарашук, О.В. Дьяченко та ін. // За ред. Ю.П. Битяка. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 544 с.

18. Кулешов О.О. Діяльність адміністративної служби міліції по припиненню правопорушень (організаційно-правовий аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.О. Кулешов. – Ірпінь, 2005. – 22 с.

19. Комзюк А.Т. Державно-владний аспект адміністративного примусу / А.Т. Комзюк // Вісн. акад. прав. наук України. – 2002. – № 4 (23). – С. 129–137.

20. Лук'янець Д.М. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвитку: монографія // Д.М. Лук'янець. – К.: Ін-т держави і права імені В.Н. Корецького НАН України, 2001. – 220 с.

21. Комзюк А.Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації: моногр. / А.Т. Комзюк. – Х.: Нац. ун-т внутр. справ, 2002. – 336 с.

22. Коліушко І.Б., Банчук О.А. Поняття адміністративного примусу потребує ґрунтовного переосмислення // Право України. – 2010. – № 4. – С. 307–314.

23. Стахура І.Б. Застосування громадськими формуваннями з охорони громадського порядку заходів адміністративного примусу у сфері профілактики правопорушень // Вісник ЛьвДУВС. – 2012. – № 1. – С. 210–223.

24. Потапчик А.П. Діяльність ОВС щодо попередження, виявлення та припинення правопорушень у сфері торгівлі / А.П. Потапчик // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2010. – № 11. – С. 116–121.

25. Бандурка О.М. Адміністративна діяльність міліції: підручник / О.М. Бандурка. – Х.: вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 448 с.

26. Христинченко Н.П. Правова природа адміністративного примусу // Європейські перспективи. – 2011. – № 2. – Ч. 1. – С. 62–68.

27. Адміністративне право України: навч. посібник / За заг. ред. Т.О. Коломoeць, Г.Ю. Гулевської. – К.: Істина, 2007. – 216 с.

